

МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ВИВЧЕННЯ МІКРОТОПОНІМІЇ КІНЦЯ ХVІІІ – ПОЧАТКУ ХІХ СТОЛІТТЯ

Мосур О. С.

ВСТУП

Мікротопонімія – це пласт пропріальної лексики, який на сьогодні недостатньо опрацьований в Україні як на синхронному, так і на діахронному рівнях. Збір та аналіз історичних мікротопоназв – необхідна і невід’ємна складова для усвідомлення закономірностей функціонування та розвитку пропріальної лексики. Писемні пам’ятки містять багатий онімний матеріал. Опрацювання історичних документів має бути першочерговим завданням ономастики, зокрема мікротопоніміки.

Мікротопонімія – це «не сукупність назв, це історично сформована система, що розвивається»¹. Мікротопонімією в широкому значенні називають найменування малих географічних об’єктів: як природних, так і тих, які створені людиною. У науковій літературі під терміном «мікротопонім» розуміють власну назву «невеликого, найчастіше природного фізико-географічного, рідше створеного людиною об’єкта, земельної ділянки господарського призначення, яка (назва) має вузьку сферу застосування...»². Аналогами термінів «мікротопонім», «мікротопонімія» на слов’янських теренах є такі: у поляків – *nazwy terenowe* (mikrotoponimia, anojkonimia); у чехів – *romístní jména* (anoikonyma); у словаків – *anojkonymia* (*terénne názvy, názvy nesídelných geografických objektov*); у білорусів – мясцовыя назвы; у болгар – местностни (теренни) имена; у македонців – теренски називи (микротопонимија, анојконимија); у сербів – називи терена (микротопоними, анојконими); у хорватів – *mikrotoponimija* (*anojkonimija, zemljišna imena*); у словенів – *terenska* (*ledinska*) *imena*³.

¹ Никонов В. А. Научное значение микропонимии. Микропонимия. Москва: Изд-во Моск. ун-та. 1967. С. 10.

² Словник української ономастичної термінології. Уклад. Д. Г. Бучко, Н. В. Ткачова. Харків: Ранок-НТ. 2012. С. 121–122.

³ *Słowiańska onomastyka: encyklopedia: w 2 t. / pod red. E. Rzetelskiej-Feleszko i A. Cieślíkowej przy współudziale J. Dumy. Warszawa; Kraków: Tow. Naukowe Warszawskie. 2002 T. 1. 535 s.; 2003. T. 2. 616 s.*

Немає єдиної позиції щодо чітко окресленого переліку географічних об'єктів, найменування яких доцільно вважати мікротопоназвами.

Мікротопонімія має свою специфіку, що визначається її «джерелами, будовою і подальшим розвитком» і яка в загальному «об'єднує назви малих об'єктів різних класів»⁴.

Проаналізувавши погляди мовознавців щодо переліку географічних об'єктів, власні назви яких доцільно вважати мікротопонімами, і беручи до уваги той факт, що «склад мікротопонімії у кожному конкретному випадку залежить від рельєфних особливостей території, від ступеня її заселення та рівня розвитку господарства»⁵, до мікротопонімів Самбірського циркулу (далі – СЦ) кін. XVIII – поч. XIX ст., зафіксованих у Йосифінській (1785–1788) (далі – ЙМ) і Францисканській (1819–1820) метриках (далі – ФМ), зараховуємо:

1) назви частин населеного пункту (назви кутів, нив (флур), присілків, хуторів, вулиць, окремих місць локального значення), назви меж між населеними пунктами;

2) номінації шляхів сполучення (назви доріг, шляхів, трактів, перехресть і ін.);

3) найменування малих географічних об'єктів, пов'язаних із господарською діяльністю людей (найменування полів, пусток, пасовищ, сіножатей тощо);

4) назви рослинного покриву (назви лісів, чагарників, садів, зрубів, поодиноких дерев);

5) номінації, що позначають особливості рельєфу місцевості (назви ярів, гір локального значення, пагорбів, рівнин тощо);

6) назви невеликих водойм (найменування боліт, озер, саджавок, потоків і ін.);

7) назви споруд, будівель локального значення (найменування церков, монастирів, корчм, броварень тощо).

1. Йосифінська (1785–1788) та Францисканська (1819–1820)

метрики як джерельна база мікротопонімних досліджень

Йосифінська (1785–1788) і Францисканська (1819–1820) метрики – перші поземельні кадастри Галичини (фонд 19 опис XIV і фонд 20 опис XIV відповідно), які зберігаються у ЦДА у Львові. Ці

⁴ Карпенко Ю. А. Свойства и источники микропонимии. Микропонимии. Москва: Изд-во Моск. ун-та. 1967. С. 16.

⁵ Поспелов Е. М. Географическая терминология в микропонимии Карпат. Микропонимии. Москва: Изд-во Моск. ун-та. 1967. С. 23.

історичні документи були предметом зацікавлення не тільки істориків та краєзнавців, але і мовознавців.

Д. Г. Бучко використовував матеріали метрик у своїх дослідженнях^{6,7}. М. Л. Худаш наголошував на тому, «щоб різні явища української антропонімії розглядалися історично, в нерозривному зв'язку з історією її носія – українського народу, і в зв'язку з відповідними явищами в антропонімії інших слов'янських народів»⁸. Дані метрик – одне із джерел, на основі яких базуються лексикографічні праці П. П. Чучки^{9,10} і перевидана у 2008 р. дисертація «Антропонімія Закарпаття»¹¹.

Г. Є. Бучко проаналізувала антропонімний матеріал 250 населених пунктів Бойківщини, який зафіксований у ЙМ і ФМ і доводить, що «на рубежі XVIII – XIX ст. система офіційної ідентифікації особи ще не склалася остаточно, а основний її клас – прізвища перебували в процесі становлення»¹².

Метрики – одне із джерел дослідження І. Г. Чеховського «Мікротопонімія Чернівецької області в історичному аспекті (утворення на базі народної географічної термінології)»¹³.

Використовуючи ЙМ і ФМ, І. Д. Фаріон аналізувала структурно-семантичні особливості прізвищевих назв Прикарпатської Львівщини кін. XVIII – поч. XIX ст., способи й засоби ідентифікації особи у суспільстві¹⁴.

Історичний матеріал метрик та сучасні дані – джерельна база дослідження О. О. Марочкіної про формування прізвищевої системи Розточчя. Вчена описала семантику твірних основ прізвищевих назв

⁶ Бучко Д. Г. Украинские топонимы на -івці, -инці: автореф. дисс. ... канд. филол. наук: 10.02.01. Львов. гос. ун-т. Львов. 1972. 22 с.

⁷ Бучко Д. Г. Походження назв населених пунктів Покуття. Львів: Світ. 1990. 143 с.

⁸ Худаш М. Л. З історії української антропонімії. Київ: Наук. Думка. 1977. С. 5.

⁹ Чучка П. П. Прізвища закарпатських українців: історико-етимологічний словник. Львів: Світ. 2005. 704 с.

¹⁰ Чучка П. П. Слов'янські особові імена українців: історико-етимологічний словник. Ужгород: Ліра. 2011. 428 с.

¹¹ Чучка П. П. Антропонімія Закарпаття: монографія. Київ: ТОВ «Папірус». 2008. 700 с.

¹² Бучко Г. Є. Йосифінська і Францисканська метрики як джерело дослідження антропонімії на західноукраїнських землях. Історична та сучасна українська ономастика: вибр. статті. Чернівці: «Букрек». 2013. С. 10.

¹³ Чеховський І. Г. Мікротопонімія Чернівецької області в історичному аспекті (утворення на базі народної географічної термінології): автореф. дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01. Чернівець. нац. ун-т ім. Юрія Федьковича. Чернівці. 1996. 24 с.

¹⁴ Фаріон І. Д. Українські прізвищеві назви Прикарпатської Львівщини кін. XVIII – поч. XIX ст. Львів: Літопис, 2001. 371 с.

та прізвищ Розточчя, способи творення та офіційної ідентифікації особи історико-географічного регіону кін. XVIII – поч. XIX ст., виявила зміни, що відбулися в складі та структурі прізвищ жителів протягом досліджуваного періоду¹⁵.

На стику історії, географії та лінгвістики перебувають дослідження О. А. Купчинського. Вчений говорить про об'єкт мікротопоніміки – «назви-мікроніми» у ЙМ і ФМ як про «важливе джерело для з'ясування питань історичної географії»¹⁶.

Н. В. Сокіл частково використовувала матеріали метрик у дослідженні мікротопонімії Сколівщини¹⁷.

Аналізуючи найменування малих географічних об'єктів Південно-Західного Опілля, О. Б. Лужецька порівнює синхронний мікротопонімікон етнографічного регіону й оніми, зафіксовані у ЙМ і ФМ¹⁸.

До кадастрів звертались не тільки лінгвісти, але й історики. Спеціаліст з історичної топографії і соціотопографії Львова XIV–XIX ст., М. Л. Долинська, використовуючи дані ЙМ, з'ясовує вплив способів господарювання та забудови на формування історичного ландшафту міста¹⁹.

ЙМ і ФМ – джерело досліджень антропонімів, топонімів, а також на сторінках метричних книг зафіксовано мікротопоніми кін. XVIII – поч. XIX ст. Назви цих перших поземельних кадастрів Галичини походять від імен австрійських імператорів Йосифа II (1780–1790) і Франца I (1804–1835), під час панування яких вони були складені. Метрики, на відміну від інших статистичних джерел Речі Посполитої, – інвентарів, люстрацій, поборових реєстрів, «крім докладних даних про земельні ресурси маєтків і громад, детально аналізують стан і використання сільськогосподарських угідь»²⁰; і

¹⁵ Марочкіна О. О. Формування прізвищевої системи Розточчя: автореф. дис. ... канд. філ. наук: 10.02.01 / ДВНЗ «Прикарпатський нац. ун-т імені Василя Стефаника». Івано-Франківськ, 2011. 26 с.

¹⁶ Купчинський О. А. Літописні географічні назви «Микулин» і «Рожне поле» та їх історична територія у XI–XVIII століттях // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. Львів, 2006–2007. Вип. 15. С. 87.

¹⁷ Сокіл Н. В. Мікротопонімія Сколівщини. Львів: Львів. нац. ун-т ім. Івана Франка, 2008. 206 с.

¹⁸ Лужецька О. Б. Мікротопонімія Південно-Західного Опілля: автореф. дис. ... канд. філол. наук 10.02.01. ДВНЗ «Прикарпатський нац. ун-т ім. Василя Стефаника». Івано-Франківськ, 2015. 20 с.

¹⁹ Долинська М. Л. Історична топографія Львова XIV–XIX ст. Львів: Вид-во Нац. у-ту «ЛП». 2006. С. 159–221.

²⁰ Йосифінська (1785–1788) і Францисканська (1819–1820) метрики. Перші поземельні кадастри Галичини. Показчик населених пунктів. Відп. ред. Я. Захарчишина; уклад.: Я. Пироженко, В. Сіверська. Київ: Наук. Думка. 1965. С. 5.

саме тому містять багато назв малих географічних об'єктів. Початок створенню ЙМ поклав патент від 12 квітня 1785 р. Поштовхом до укладання ФМ став патент від 23 грудня 1817 р. Вона є виправленням і доповненням до ЙМ, які (виправлення) в окремих циркулах продовжувалися до 1823 р. У комплекс метрик входить багато документів: описи земельних границь громади, правила фасіювання нив, сумарії, аднотації, специфікації, – проте найголовнішими, вважаємо, є книги погрунтового прибутку, у яких «послідовно перелічуються всі земельні угіддя, розташовані в межах даної громади»²¹. Унаслідок виправлення Йосифінського кадастру у 1819–1820 рр. виникла ФМ, у книгах якої «відображені зміни у приналежності ділянок, розмірах і якості земель, що сталися за час після виготовлення Йосифінських кадастрів»²².

Зауважимо, що до комплексу ЙМ і ФМ входили кадастрові карти, які до нашого часу не збереглися. Наприклад, у документах с. Лужка Долішнього знаходимо покликання на ці карти (пор.: *Kontrowersyę z Horodyszczca podług Dawnych granicznych Dokumentow Wies Łuzek w Polach przed tym nazwanych Pohibilska teraz Szeremetowy Kął y laski pod literą J. w Mappie okazuje się Morg 33trzy jten Pole między łuze zwane częścią Wies Łuzek, częścią większą wies Ozimina pod Literą K okazuje Morg 28siem.* (ЛужДол, ЙМ, 117)).

Із 1569 року Галичина належала Польщі. У XVIII ст. Річ Посполита перебувала у стані занепаду. На початку серпня 1772 р. з ініціативи пруського короля Фрідріха Великого, Росія, Прусія та Австрія розділили між собою частину Польщі. Австрія захопила місто Краків з околицею й решту Сандомирського воєводства та територію поміж ріками Віслою і Бугом, де знаходилися заселені українцями Холмщина й південне Підляшшя. Всі ці великі простори одержали тоді спільну назву Галичина (*Galizien*). Але для відмежування польських земель від українських перші названо *Westgalizien* (Західна Галичина), а українські терени – *Ostgalizien* (Східна Галичина)²³.

Округи і дистрикти – історичні адміністративно-територіальні одиниці Галичини. Їхня кількість не була сталою. Одні дослідники

²¹ Йосифінська (1785–1788) і Францисканська (1819–1820) метрики. Перші поземельні кадастри Галичини. Показчик населених пунктів. Відп. ред. Я. Захарчишина; уклад.: Я. Пироженко, В. Сіверська. Київ: Наук. Думка. 1965. С. 11.

²² Йосифінська (1785–1788) і Францисканська (1819–1820) метрики. Перші поземельні кадастри Галичини. Показчик населених пунктів. Відп. ред. Я. Захарчишина; уклад.: Я. Пироженко, В. Сіверська. Київ: Наук. Думка. 1965. С. 13.

²³ Верига В. Нариси з історії України (кінець XVIII – початок XIX ст.). Львів: Світ. 1996. С. 135–136.

надають перевагу терміну округ²⁴, інші – округа²⁵, хоч у метриках цю адміністративну одиницю названо циркулом²⁶. У публікації використано термін оригіналу – циркул. У 1772 р. було 6 циркулів, до складу яких входило 59 дистриктів. У 1777 р. – 13, а в 1786 р. – 18, з них 12 перебувало у складі української Східної Галичини. На правах 19-го циркулу до Галичини входила Буковина (1786–1849) та Холмщина (1795–1809)²⁷. У 1775–1778 рр. терени Східної Галичини були поділені на такі циркули: Белзький, Брідський, Бережанський, Заліщицький, Коломийський, Ліський, Львівський, Перемиський, Самбірський, Станіславський, Стрийський, Тернопільський²⁸.

СЦ охоплював 412 населених пунктів (міст, сіл, передмість, присілків, хуторів). За сучасним адміністративно-територіальним поділом це частина сіл Самбірського, Старосамбірського, Дрогобицького, Турківського, Городоцького, Мостиського, Пустомитівського, Миколаївського, Стрийського та Сколівського районів Львівської області та 5 поселень на теренах Польщі. У 1811 році відбулися зміни у складі населених пунктів: Ковбаєвичі (тепер Колбаєвичі Самбірського району) перейшли до СЦ із Львівського, а Никонковичі (тепер село у Пустомитівському районі), навпаки, відійшли до Львівського циркулу²⁹.

ЙМ (1785–1788) і ФМ (1819–1820) – поземельні кадастри Галичини, які, окрім економічних даних, містять значну кількість історичних онімів. Для аналізу обрано територію СЦ – адміністративно-територіальної одиниці кін. XVIII – поч. XIX ст.

2. Методологічне опрацювання історичної мікротопонімії

«Жива» мікротопонімія, яка побутує на сучасному етапі, та історична, яка збережена у писемних пам'ятках, суттєво відрізняються. Визначальними є позамовні та мовні ознаки.

²⁴ Субтельний О. М. Україна: історія. [3-тє вид.]. Київ: Либідь. 1993. 718 с.

²⁵ Верига В. Нариси з історії України (кінець XVIII – початок XIX ст.). Львів: Світ. 1996. 448 с.

²⁶ Йосифінська (1785–1788) і Францисканська (1819–1820) метрики. Перші поземельні кадастри Галичини. Показчик населених пунктів. Відп. ред. Я. Захарчишина; уклад.: Я. Пироженко, В. Сіверська. Київ: Наук. Думка. 1965. С. 7, 12, 13, 14, 16.

²⁷ Субтельний О. М. Україна: історія. [3-тє вид.]. Київ: Либідь. 1993. С. 140.

²⁸ Верига В. Нариси з історії України (кінець XVIII – початок XIX ст.). Львів: Світ. 1996. С. 139.

²⁹ Мосур О. С. Йосифінська та Францисканська метрики як джерело вивчення мікротопонімії. Дослідження з лексикології і граматики української мови: зб. наук. пр. За ред. проф. І. С. Попової. Дніпропетровськ: Видав. Біла К. О. 2014. Вип. 15. С. 58–66.

До позамовних особливостей зараховано, по-перше, спосіб побутування мікротопоніма (усний – у сучасній і письмовий (текстовий) – в історичній). По-друге, наявність/відсутність інформаторів, у яких можна уточнити локалізацію денотата та мовні особливості – вимову (зокрема наголошування) оніма, дізнатися, чи існують варіанти назви, чим таке явище пояснюється, які мотиви номінації денотата тощо. Письмова фіксація здебільшого унеможливило такий аналіз. Єдине джерело інформації – текст пам'ятки. І лише в ньому необхідно шукати відповіді на усі запитання, проводити паралелі та аналогії, робити логічні висновки. По-третє, спосіб збору фактажу: сучасні мікротопоніми збирають за наперед складеними програмами, питальниками, мета яких – отримати якнайточнішу і вичерпну інформацію про найменування мікрооб'єктів певної території. Фіксація історичних мікротопонімів у ЙМ і ФМ не було першочерговим завданням писарів, оскільки мета пам'яток – опис економічної вартості земельних угідь, унаслідок чого народні назви збереглись дотепер в офіційних документах. Ці пропріативи збережені у тексті, проте їхня фіксація у кадастрах – явище не стихійне чи хаотичне. Це процес, зумовлений необхідністю опису земельного наділу.

До мовних особливостей зараховано специфіку структури історичних мікротопонімів та їхніх твірних баз. У метриках СЦ зафіксовано значну кількість пропріативів у формі прийменникових конструкцій (Kolo Soroczynego Potoka, п. (ЛінВел, ЙМ, 255зв), Na Garbie kolo Zbyga, п. (Жд, ЙМ, 24зв)), мікротопоназви з непродуктивним на сучасному етапі формантом -ств(о) (Baczynstwo, ? (ПотВел, ЙМ, 9зв), Demianiostwo, п., лан (Гвозд, ЙМ, 199зв)). Специфічними мотивувальними базами історичних мікротопонімів є імена та прізвищеві назви на -ат (Potoczek Danyłczat, пот. (ВисВиж, ФМ, 43зв), Flura Szepitczat, н. (ВлсВел, ЙМ, 83зв)).

Аналіз документів показав, що історичні найменування географічних мікрооб'єктів є системою. Вони відображали, як і сучасні мікротопоніми, два типи побудови простору у топонімній картині світу – радіальний і маршрутний. Ґрунтовний лінгвістичний аналіз структурування простору в топонімній картині світу провела Л. М. Дмитрієва³⁰.

Кожен населений пункт поділявся на флури (ниви) – територіальні сектори, які найчастіше об'єднували один або кілька

³⁰ Дмитрієва Л. М. Онтологическое и ментальное бытие топонимической системы (на материале русской топонимии Алтая): монография. Барнаул: Изд-во Алтайск. гос. ун-та. 2002. 254 с.

типів угідь (поля, пасовища, луки, сіножаті, ліси) або ж дорівнювали частині (кутку) населеного пункту. Опис здійснювався за радіальним принципом – «від центру населеного пункту до периферії». О. І. Шаблій, аналізуючи мікротопонімію у просторово-географічному аспекті, вводить поняття «первинного мікротопонімічного ареалу (ПМТА)» – «території, де топоніми мають відносно стабільного творця – жителів певного населеного пункту, які постійно мікротопонімами користуються у виробничо-суспільній діяльності, в побуті тощо»; у ПМТА вчений виділяє такі просторові мікротопонімні компоненти: «1) ядро (мікротопонімія населеного пункту) і 2) околична зона (мікротопонімія навколишніх полів, луків, лісів, висілків, водних потоків, шляхів)»³¹. Жителі ядра ПМТА «дають назви всім чи майже всім навколишнім об'єктам. Основна маса найменувань перебуває у «радіально-візуальному» із населеним пунктом зв'язку, наприклад, ... Перший лан – Середній лан – Востатний лан; Крутий горб – За крутим горбом; Лиса гора (гора «лиса», горб «крутий», коли на них дивитись з боку села) тощо»³². В українському мовознавстві концепції радіального типу побудови простору в (мікро)топонімній картині світу дотримується О. І. Проць³³.

Метрики погрунтового прибутку ЙМ і ФМ більшості поселень розпочиналась фразою Plac Mieyscowy (Plac Mieyscowy (БотНиж, ЙМ, 5Азв) (БотНиж, ФМ, 3зв)), а пунктом відліку найчастіше були двір (Dwór (МонВел, ЙМ, 2зв)), фільварок (Folwark (Дубан, ФМ, 1зв)), церква (Cerkiew (Поверг, ЙМ, 2зв)), цвинтар (Cmentarz (Поверг, ЙМ, 2зв)), корчма (Karczma Dominikalna (МонВел, ЙМ, 2зв)), ріка (Strwiąz (Пин, ЙМ, 2)), дорога (Droga z Mszanca przez całą Wies (Михн, ЙМ, 1Азв)), тобто ті об'єкти, які розташовувались у центрі населеного пункту – географічному (територіальному) чи життєво-актуальному (ціннісному). Потім автор послідовно описує флури (ниви) (з переліком об'єктів, які до них належать) у межах населеного пункту та на його околицях. Останніми фізико-географічними реаліями, які подавав писар у метричній книзі,

³¹ Шаблій О. І. Питання просторово-географічного аспекту вивчення мікротопонімії (на матеріалі Західного Поділля). IV Республіканська ономастична конф.: тези. Київ: Наук. думка. 1969. С. 39.

³² Шаблій О. І. Питання просторово-географічного аспекту вивчення мікротопонімії (на матеріалі Західного Поділля). IV Республіканська ономастична конф.: тези. Київ: Наук. думка. 1969. С. 39–40.

³³ Гулик О. І. Радіальний тип побудови простору (на матеріалі мікротопонімії півночі Львівщини). Сучасні наукові парадигми: матеріали I Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Горлівка, 12 берез., 2010 р.). Горлівка: Вид-во ГДПШМ. 2010. С. 58–62.

завичай були чагарники або ліси (Las Ratay (Підм, ЙМ, 11зв) → Las Ratay zwany obrocili z onego na Role (Підм, ФМ, 26зв); Las Lasky (Підм, ЙМ, 11зв) → Las Łaski (Підм, ФМ, 29зв); Las Netreba (Підм, ФМ, 29зв)).

В описах границь населених пунктів найчастіше вказували на контроверсійні землі, тобто угіддя, за які точилися суперечки між селами (пор.: Notandum. Tu Kontrowersya o Pola Itreni Jałyny y Rebro zwane ktorego Wies Rosochacz na Morgow Circiter ibo Lat moze 200 bezprawnie uzywa zaczowszy od Gory y potoka Sczołba, po prze miedze Hremisz y Hnyłe Kiernice idąc az do Połoniny do Korca 119 od tego schodząc na doł po nad Potok Abrachamowica nazad do Szczołba ktorendy zdawna Granica Bywala (Мита, ЙМ, 3зв)).

Окрім радіального, знаходимо приклади маршрутного типу побудови простору, наприклад, послідовна фіксація назв флур із квантитативною вказівкою (у межах одного населеного пункту) (Niwa Pierwsza (Терш, ФМ, 18зв) – Niwa Druga (Терш, ЙМ, 26зв) (Терш, ФМ, 19зв) – Niwa Trzecia (Терш, ЙМ, 91зв) (Терш, ФМ, 82зв) – Niwa Czwarta (Терш, ЙМ, 99зв) (Терш, ФМ, 91зв) – Niwa Piąta (Терш, ЙМ, 104зв) (Терш, ФМ, 97зв) – Niwa Szosta (Терш, ЙМ, 117зв) (Терш, ФМ, 116зв) – Niwa Siodma (Терш, ЙМ, 150зв) (Терш, ФМ, 164зв) – Niwa Osma (Терш, ЙМ, 152зв) (Терш, ФМ, 166зв) – Niwa Dziewiąta (Терш, ЙМ, 160зв) (Терш, ФМ, 183зв) – Niwa Dziesiąta (Терш, ЙМ, 170зв) (Терш, ФМ, 193зв) – Niwa Jedenasta (Терш, ЙМ, 204зв) (Терш, ФМ, 232зв) – Niwa Dwunasta (Терш, ЙМ, 223зв) (Терш, ФМ, 253зв)) або опис мікрооб'єктів, які входять до складу флури чи іншого (більшого за розміром) угіддя, наприклад, до ниви Niwa Obłogy (Ольш, ЙМ, 150зв) належать такі пустки: Pustka Mazuruwka (Ольш, ЙМ, 159), Pustka Szurmulka (Ольш, ЙМ, 159), Pustka Berduwka (Ольш, ЙМ, 160), Pustka Bandurska (Ольш, ЙМ, 159зв), Pustka Malczuwka (Ольш, ЙМ, 160зв), Pustka Januszuwka (Ольш, ЙМ, 160зв), Pustka Felczuwka (Ольш, ЙМ, 160зв), а в комплекс лук Zniatyn входить чотири лани: Łąki Zniatyn zwane Między Strugą Graniczną z Dorożowem y Innemi Sianożęciami leżące. Który to Zniatyn na 4 Łany dzieli się, to iest, Hryckowski Daszkowski Hnatowski y Popowiat (Фор, ЙМ, 153зв) (Фор, ФМ, 154зв). Про кожен із чотирьох ланів укладач метрики послідовно подає додаткову інформацію: Łan 1szy Hryckowski nazwany (Фор, ЙМ, 153зв) (Фор, ФМ, 154зв); Łan 2gi Hnatowski (Фор, ЙМ, 154зв) (Фор, ФМ, 155зв); Łan 3ci Daszkowski nazwany, od Granicy Dorożowskiey do Łąki Mirtiuk przypierający (Фор, ЙМ, 157зв) → Łan 3ci Daszkowski zwany (Фор, ФМ, 158зв); Łan 4ty

Popowiāt zwany mię̄dzy Granicą Dorozowską y Strugą (Фор, ЙМ, 159зв) → Łan 4ty Popowiāt (Фор, ФМ, 160зв).

Одні мікротопоніми засвідчені лише у записах ЙМ (Pustka zwana Zahalnica (Торг, ЙМ, 69зв)), інші – тільки у ФМ (Granica Czapeliska (Торг, ФМ, 41зв)), але є оними, представлені в обох кадастрах (Pole Dworskie zwane Łazek (Торг, ЙМ, 72зв) (Торг, ФМ, 70зв)). Книги поземельного прибутку ЙМ і ФМ містили структуровані пронумеровані описи економічно важливих сільськогосподарських угідь. У ФМ відображено зміни в належності, розмірах, придатності для обробітку тощо земельних ділянок, проте нумерація денотатів, їхній порядок розташування зберігається. На одній із останніх сторінок книги погрунтового прибутку другої пам'ятки писар завжди подає економічні розрахунки і вказує: Podług dawney Książki rotmargowey ... (маючи на увазі ЙМ). Таким чином можна здійснювати мовознавчий аналіз пам'яток, зіставляючи мікротопонімний фактаж, зафіксований у документах, описувати зміни, які відбулись в онімії регіону за 30 років.

Історичні оніми виділено з контексту. Наприклад, із уривка Pole zwane Demkowiec od Granicy Stynawy Wyszney inter Polem Markowcem et Gorą Senewiāt zwaną (Ор, ЙМ, 94зв) (Ор, ФМ, 149зв) виокремлено такі найменування мікрооб'єктів: Demkowiec, п.; Markowiec, п.; Gora Senewiāt, п. Додаткові відомості про виокремлені пропріативи знаходимо у пам'ятці: Flura 12 Pole zwane Markowiec ciągnące się od Granicy Stynawy Wyszney az do Wody Szyrokowca (Ор, ЙМ, 81зв) (Ор, ФМ, 129зв); Pole zwane Gora Senewiāt między Polem Demkowcem et Czyściami (Ор, ЙМ, 101зв) (Ор, ФМ, 160зв).

Неодноразово у контексті знаходимо посилання на мікротопоніми, про які у тексті пам'ятки не знаходимо додаткової інформації. Наприклад, в уривках Łąka Mirtiuki zwana między Sianożęcią Paślawszczyzną y Pochoryska zwano (Фор, ЙМ, 162зв) → Łąka Mirtuk zwana między Sianożęcią Paślawszczyzną y Pochorelisko zwaną (Фор, ФМ, 163зв) зафіксовано назву сіножати Paślawszczyzna, однак окремо цього угіддя автор не описує у метриці села Форощі.

В описі одного денотата можна знайти посилання ще на один – однойменний (Pole Garby zwane, w Szerz od Jęziora do Granicy Maynickiey, w z Dłuż zaś od Krzaków tegoż nazwiska do Włota Rudca przupierające (Фор, ЙМ, 124зв) (Фор, ФМ, 125зв) – Garby, п., зар.

Із контексту Łąki na Janistwie (ПотВел, ЙМ, 10зв) виокремлено мікротопонім Na Janistwie, луки і знаходимо вказівку ще на одну назву – Janistwo, ?, про яку немає згадки ані в метриці с. Потоку Великого, ані

сусідніх поселень (знак «?» після назви використовується у випадку, якщо у кадастрі не вказано, що це за тип угіддя).

До складу мікротопоніма зараховано атрибут (якісний і кількісний) чи посесивне означення і в препозиції, і в постпозиції до означуваного слова, оскільки у метриках ці компоненти вживаються по-різному: Potok Kraynu, пот. (ЛяшкМур, ЙМ, 49зв) // Kraynu Potok, пот. (ЛяшкМур, ЙМ, 50зв) (пор. контекст: Łąka w polu zwoznica zwanym ciągnąca się az do Potoku Kraynego u Sredniego (ЛяшкМур, ЙМ, 49зв) і Kraynu Potok (ЛяшкМур, ЙМ, 50зв)); Druga Terebiż (Саск, ЙМ, 52зв) → Terebiż Druga (Саск, ФМ, 81зв) (пор. контекст: Sianożęc Druga Terebiż zwana (Саск, ЙМ, 52зв) → Sianożęc Terebiż Druga zwana (Саск, ФМ, 81зв)); Gora Stankowa, н. (Новош, ЙМ, 56зв) // Stankowa Gora, н. (Новош, ЙМ, 57зв, 85зв) (пор. контекст: Gora Stankowa (Новош, ЙМ, 56зв) // Niwa Stankowa Gora (Новош, ЙМ, 57зв, 85зв)).

Проблема авторства метрик – одна із ключових під час аналізу документів. З нею пов'язані засоби і способи подачі інформації. До засобів зараховано мову написання. Офіційними у Австро-Угорській імперії були німецька та польська. У метриках домінує польська (... *postępując Zachodem Słońca, miejscem zwanym Koszarki ...* (Нед, ЙМ, 3)).

Німецькою переважно здійснено описи у кадастрах колоній (наприклад, таких, як Гассендорф, Йозефсберг, Кайзердорф, Кенісау, Кранцберг, Нойдорф, Угартсберг), дублети основних документів, написаних польською, або ж метричні записи великих міст (наприклад, Трускавця: Kamieni Horb Felder (Труск, ЙМ, 15зв) (Труск, ФМ, 23зв)). До прикладу, записи флур Йозефсберга схожі на розлогі деталізовані описи, з яких важко вичленувати мікротопоназви (Flur Wiesen lieget zwischen der Konigsau Strassen denen Garten den Kirchhos Weeg der Bilicz Gränze und der Hutweide (Йоз, ЙМ, 35зв) (Йоз, ФМ, 25зв)). Неоднозначно можна трактувати і оніми на кшталт Die mittlere Wiesen (пор. контекст: Flur Die mittlere Wiesen genant (Кайз, ЙМ, 32зв) (Кайз, ФМ, 38зв): як оригінальне найменування чи як переклад (пор.: Mittlere Wiesen – Середні Луки). Більшість мікротопонімів у німецькомовних документах переключено (Stryer Strassen (Нойд1, ФМ, 70зв)), записано польською (Wiessen za Groblą genant (Ранев, ЙМ, 82зв) (Ранев, ФМ, 122зв)) або транслітеровано українську вимову (Feld Woloka (Ранев, ЙМ, 38зв) (Ранев, ФМ, 56зв)).

Третя мова написання пам'яток – латинська. Найчастіше це використання у тексті канцелярських кліше на кшталт AD, Anni Domini (року Божого); вживання латинських сполучників ad

(Organistuwka ad № 89 podle Baranskiego (СтСіль, ЙМ, 112зв)), et (Pole zwane Wirszch Krzywy leżące między Droga Wirszchową et Potokiem Krzywym (Ул, ЙМ, 100зв) (Ул, ФМ, 166зв)), inter (Karczma Skarbowa inter Potok et Granica Mszaniecka (Гроз, ЙМ, 122зв)). Інколи латинською зроблено записи описів земельних границь населеного пункту, проте сам онім на письмі або передано польською (Sylva Dąbrowa (Колп, ЙМ, 78)), або ж транслітеровано місцеве звучання назви (Pascuis Dereszowa Hora vocitatis (Колп, ЙМ, 77), Locus magura dictus (Губ, ЙМ, 70зв), Aratiles Dworyska nominatos (Колп, ЙМ, 77)).

Укладачі метрик виконували директиви влади і робили записи однією із трьох офіційних мов, проте частину українських мікротопонімів транслітерували, іноді навіть досить точно, наприклад, оніми Zawałyna Wefyka, п. (Вовч, ЙМ, 216зв), Dowha Nywa, п. (Годв, ЙМ, 126зв)), назви на -івка (Kostiwka, н. (Опак, ЙМ, 93зв) (Опак, ФМ, 102зв)); посесиви на -ів (Pawłykiw Horb, п. (Вовч, ЙМ, 293зв)) тощо.

Мовне оформлення і наповнення пам'яток залежить від способів подачі інформації авторами – їхнього стилю, зумовленого особистісно-людськими факторами: походженням (національністю), освіченістю, грамотністю. Писарі часто допускали помилок (які, очевидно, вказували на те, що польська мова не була для більшості авторів метрик рідною), зокрема графічних:

1) сплутування літер і та у (Ogrod między Dniestrem y Goscincem (Лип, ФМ, 165зв), Na Marynskich, п., пас-ща (ТурНиж, ЙМ, 54зв) → Na Marinskich, п., пас-ща (ТурНиж, ФМ, 55зв)); l та ł (Pole Ryłupkowe, п. (Ор, ЙМ, 606зв) → Pole Pilipkowe, п. (Ор, ФМ, 716зв)); ż і z (Ubereż, н. (Тин, ЙМ, 5зв) → Uberez, дор., лук., н., п. (Тин, ФМ, 48зв), n і ñ (Pilczyn, н. (Медв, ЙМ, 155зв) → Pilczyń, н. (Медв, ФМ, 209зв)), u і ó (Antoniuwka, п. (Остр, ЙМ, 19зв) → Antoniówka, п. (Остр, ФМ, 19зв)) тощо;

2) взаємозаміна невластивих українській мові носових звуків *ą* та *ę* буквосполученнями *on*, *om*, *em* (Kał Mazurykow, п. (БанКот, ЙМ, 13зв) → Kont Mazurykow, п. (БанКот, ФМ, 16зв); Dembina, л-ок (БарВМ, ЙМ, 15зв) → Dębowy, л. (БарВМ, ФМ, 27зв); Zromb, зр. (БарВМ, ЙМ, 56зв) → Zrąb, зр. (БарВМ, ФМ, 27зв) // Zremb, зр. (БарВМ, ФМ, 40зв)) або літерою *u* (Seredny Kut, лук. (Стор, ЙМ, 213зв) → Sieredni Kał, лук. (Стор, ФМ, 187зв), Pod Dębnikiem, н. (ЯсС, ЙМ, 40зв) → Pod Dubnikiem, н. (ЯсС, ФМ, 86зв)).

У процесі аналізу метрик СЦ виокремлено декілька способів подачі інформації про мікрооб'єкт, найпростішим з яких є вказівка на тип угіддя та його найменування: Pole nazwane Za Potokiem (Чук, ЙМ, 55зв). Складнішими вірцями презентації денотата є

деталізований його опис по периметру: 1) опис по ширині і вздовж (Pole Pomiarki nad Ciekleszczyzną zwane w szerz iednym bokiem od Krzakow Sołtyskich drugim bokiem przypieraią do Pola pod Granicą Wankowską będącego wzdłuż zaś zaczyna się od Pola nad Stawem zwanego a konczy się u Przykopy między łąką Ciekleszczyzną (Кніг, ЙМ, 263в)); 2) опис з чотирьох сторін (Pole nazwiskiem dodatki za Kłosowcem z iedney od Łanu Panskiego, z drugiey od SianożęciGromadzkich, z trzeciey y czwartey do Lasu wielkiego przypieraią (Бил, ФМ, 43зв)).

Писар може окреслювати денотат тільки з двох сторін: Ґаки Glinne zwane ktore się zaczynaіа od Pastwiska Gora od Hroba z iedney strony między Dulibską Zawadowską Granicą y Potokiem Letnianka y po pod Las Jastrzębny z drugiey strony przy Pastwiskach Bonkowych Krzakach Medynska Hora zwanych az do Lasu Kamienicy a Granicy Medynickiey (ҐаїВиж, ЙМ, 163в).

Автор вказує на початок і кінець угіддя (Pole zwane Poharciec Iwankowiat zaczyna się od Hrebina Kniaszczat a ґачы się до Budzuwki Gromadzkiey (Голов, ЙМ, 372зв)), на його протяжність і ті об'єкти, які розташовані вздовж денотата (Dworskie Pole po nad Stawek y Borski Potok ciąґніає się az do Drogi z Folwarku до Wsi ідаґеу (ҐаїНиж, ФМ, 51зв)).

Опис може містити уточнення щодо розташування денотата: між якими об'єктами (Pole Luczki zwane леґає між Polem Zaogrodzie zwanym y Polem Коран zwanym (Бик, ЙМ, 45зв) (Бик, ФМ, 51зв)) чи біля чого він знаходиться (Pole Beskid zwane przy Granicy Węgerskiey леґає (Івашк, ФМ, 64зв); Krzaki Gromadzkie nazwane Brzezina od Granicy Dublanskey y Małej Bilinki przyktorey Granicy ієst Krzywy Dąb (Ґатари, ЙМ, 142зв) (Ґатари, ФМ, 219зв)).

Писарі спорадично самі вказують на мотиви номінації мікрооб'єктів: Lasek Bętkowszczyzna zwany Panow Bętkowskich (Рихт, ЙМ, 41зв); Struga Łucka zwana (Фоп, ЙМ, 211) (... z tey Przyczyny таз Struga зовіє się Łucką, że ієst міжdy Sianożęciami Wsi Łuki ... (Фоп, ЙМ, 212)).

Укладачі також фіксують паралельні найменування денотата: Lasek Zbyr albo Roztoki zwany (Бусов, ЙМ, 116зв) (Бусов, ФМ, 125зв); Pole Gromadzkie Przydatki czyli poprzyczki zwane, ktore się zaczynaіа od Pola Dworskiego Pniaki zwanego a ciąґнā się az до Stayni Pałacoweу (Вор, ЙМ, 16зв) (Вор, ФМ, 29зв); Pola на Sielisku, lub Zagumięki (Мокр, ЙМ, 149зв); Pola Pohibliska teraz Szeremetoski Kont (ҐорШл, ЙМ, 6).

Основний акцент все ж таки в описах автори роблять на економічній оцінці об'єкта, його придатності для ведення

господарської діяльності (пор.: Krzaki nieużyteczne ad № 60 między Drogą Starosolską y Polem ad № 87 należącym (ЛяшкМур, ЙМ, 14зв); Dębrza czyli Potok Tatarski w Którym Olszyna pięcioletnia tylki na opał zdatna (ЛяшкМур, ЙМ, 52зв); Staw Zamkowy do niczego niezdały (ЛяшкМур, ЙМ, 16зв)). Зауважимо, що не з кожного опису мікрооб'єкта СЦ можна виокремити його найменування. Частина об'єктів залишається безіменними (пор.: Potok między którym Krzaky (Медв, ЙМ, 44зв) (Медв, ФМ, 43зв)).

Отож, історична мікротопонімія відрізняється від сучасної «живої» і потребує дещо іншого підходу в її опрацюванні. Ю. О. Карпенко наголошував на необхідності розроблення методики опрацювання онімного матеріалу (тобто підібрати «сукупність методів, послідовне застосування яких дає змогу одержати ... бажаний результат»³⁴ – розв'язання наукової проблеми).

Немає суто ономастичних методів опрацювання матеріалу, можна говорити тільки про специфіку використання лінгвістичних методів і прийомів в ономастиці. На прикладі найменувань мікрооб'єктів СЦ кін. XVIII – поч. XIX ст., які зафіксовані у ЙМ (1785–1788) та ФМ (1819–1820), проаналізовано особливості історичної мікротопонімії.

Під час аналізу й опису знімного матеріалу використано загальні та лінгвістичні методи. З-поміж загальних методів, які «є дослідницькими операціями з явищами об'єктів будь-якої науки»³⁵ застосовано індукцію, дедукцію, гіпотезу, аналіз, синтез, порівняння, таксономію. Для порівняння: М. П. Кочерган індукцію і дедукцію, аналіз і синтез називає загальнонауковими методиками дослідження, вихідними прийомами наукового аналізу мовного матеріалу, додаючи, що «якщо метод – це шлях, який прокладають до істини, то методика – інструменти, потрібні для розчищення цього шляху»³⁶. Методом індукції в роботі узагальнено результати дослідження. Метод дедукції використано під час «переходу від загальних тверджень до конкретного умовиводу, знань про одиничне, що перебувають у логічних відношеннях слідування»³⁷. Гіпотетично робимо припущення щодо творення відантропонімічних найменувань

³⁴ Карпенко Ю. О. Про методологію та методіку ономастики як науки. Записки з українського мовознавства (Opera in linguistica ukrainiana). Одеса: Одес. нац. ун-т ім. І. І. Мечникова. 2009. Вип. 18. С. 285.

³⁵ Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми: підручник. Полтава: Довкілля-К. 2008. С. 49.

³⁶ Кочерган М. П. Загальне мовознавство: підручник. 3-тє вид. Київ: ВЦ «Академія». 2010. С. 357.

³⁷ Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми: підручник. Полтава: Довкілля-К. 2008. С. 49.

мікрооб'єктів від прізвищевих назв мешканців циркулу. Аналіз онімів на -івк-а підтверджує цю гіпотезу (Pole Rasalikowka – Fedio Rasalik po drogę № 50 (Рак, ЙМ, 183в)). Аналіз як загальнонауковий метод передбачає поділ цілого на частини, опис кожної з них. Синтез – протилежний процес, поєднання частин у ціле. Наприклад, шляхом аналізу двокомпонентні мікротопоназви почленовано на складові, а шляхом синтезу їх об'єднано у продуктивні моделі. Порівняння використано, щоб виявити спільні і відмінні риси мікротопонімії кін. XVIII і поч. XIX ст., щоб простежити динаміку змін у системі ргоргіа за три десятиліття. Таксономія – це метод класифікації. Застосовуємо два параметри поділу найменувань мікрооб'єктів СЦ: 1) лексико-семантичний та 2) структурно-словотвірний.

Для аналізу й опису історичної мікротопонімії використовуємо такі лінгвістичні методи:

1. Текстологічний аналіз. Автори посібника «Теорія і методика ономастичних досліджень» позиціонують його як один із методів опрацювання онімії³⁸ (до прикладу, М. П. Кочерган розглядає вивчення документальних джерел у межах соціолінгвістичних методів³⁹). Мікротопоніми виокремлено із контексту ЙМ і ФМ, в якому вони зафіксовані. Власні назви зазвичай «не створюються в тексті, а існують задовго до нього і незалежно від нього»⁴⁰. Метрики містять земельні описи, які зумовили фіксацію у них не тільки назв угідь (мікротопонімів) та імен їхніх власників (антропонімів), але і найменування населених пунктів (ойконімів) і водних об'єктів (гідронімів). «Розмежування всіх номінативних одиниць на назви власні і невласні – необхідний компонент текстологічного аналізу»⁴¹.

2. Описовий метод – це «сукупність процедур інвентаризації, таксономії й інтерпретації досліджуваних мовних явищ на певному етапі розвитку мови»⁴². Етапи: 1) виокремлення назв малих географічних об'єктів із записів у метричних книгах; 2) членування онімів (вторинна сегментація): поділ на твірну основу і формант

³⁸ Теория и методика ономастических исследований. Отв ред. А. П. Непокупный. Москва: Наука. 1986. С. 199–201.

³⁹ Кочерган М. П. Загальне мовознавство: підручник. 3-тє вид. Київ: ВЦ «Академія». 2010. С. 389.

⁴⁰ Теория и методика ономастических исследований. Отв ред. А. П. Непокупный. Москва: Наука. 1986. С. 199.

⁴¹ Теория и методика ономастических исследований. Отв ред. А. П. Непокупный. Москва: Наука. 1986. С. 200.

⁴² Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми: підручник. Полтава: Довкілля-К. 2008. С. 63.

(якщо є); 3) класифікація й інтерпретація виокремлених одиниць. У межах описового методу виділяють прийоми зовнішньої та внутрішньої інтерпретації. Із першої групи прийомів застосовано прийом тематичних груп: об'єднано власні назви мікрооб'єктів, пов'язані спільною темою, у групи (наприклад, оніми, утворені від назв типів поселень, фітомікротопоніми тощо). До другого блоку прийомів належать «різні способи вивчення мовних явищ на основі їх системних парадигматичних і синтагматичних зв'язків»⁴³. Вивчення синтагматичних зв'язків мікротопонімів, контексту їхнього функціонування дало змогу виявити явище варіантності називання одного денотата. Описовий метод використано в тандемі з порівняльно-історичним та структурним.

3. Застосовуючи прийоми зовнішньої та внутрішньої реконструкції порівняльно-історичного методу, використовуючи етимологічні словники, подано семантику, семантичні зміщення чи варіювання мотивувальних баз мікротопонімів. Наприклад: два пропріативи, вважаємо, мотивовані лексемою джемра «темний ліс», яке кваліфікують як запозичення з польської мови (пор. пол. ciemgza «темрява; лісова гущавина», паралельне до укр. темря, слц. temrava, пов'язане з ciemny «темний» [ЕСУМ, II, 48]): Dzymerow, м. (Жд, ЙМ, 2); Na Dzymeru, п. (Жд, ЙМ, 59зв). Підтвердженням цих тез є онім Temiğiawa, л. (Мита, ЙМ, 94зв) (Мита, ФМ, 96зв), похідний від апелятива темрява (< темний < псл. тъмль < тъма «тъма, відсутність світла» [ЕСУМ, V, 543]).

4. Структурний метод у мовознавстві використовують «для встановлення структури мови і систематизації її одиниць», для «вивчення мови як цілісної функціональної структури, елементи й частини якої співвіднесені й пов'язані строгою системою лінгвальних відношень»⁴⁴. Для аналізу мікротопонімів кінця XVIII – початку XIX ст. застосовано дві методики структурного методу – безпосередніх складників та компонентного аналізу. За допомогою методики безпосередніх складників показано послідовність творення оніма, виокремлено словотвірні (онімотвірні) моделі (тобто твірну базу чи твірне слово і словотворчі засоби (якщо вони є)) в однослівних мікротопоназвах (Klim, п. (Лан, ЙМ, 12зв) (Лан, ФМ, 18зв) < Клим [Тр, с. 177–178]; Czyżowka, пот. (Мохн, ЙМ, 12зв) (Мохн, ФМ, 14зв) < Чиж [Чучк, с. 361] + суфікс -іvk(a)) або набір

⁴³ Кочерган М. П. Загальне мовознавство: підручник. 3-тє вид. Київ: ВЦ «Академія». 2010. С. 361.

⁴⁴ Кочерган М. П. Загальне мовознавство: підручник. 3-тє вид. Київ: ВЦ «Академія». 2010. С. 372.

елементів та структурні моделі дво- і багатокомпонентних (складених) онімів. Суть методики безпосередніх складників збігається зі структурним аналізом (у концепції авторів посібника «Теорія і методика ономастичних досліджень»⁴⁵). Цей факт демонструє неоднотайність поглядів мовознавців щодо проблематики лінгвометодології.

Компонентний аналіз – «система прийомів лінгвістичного вивчення значень слів, суть якої полягає в розщепленні значення слова на складові компоненти»⁴⁶. Ця методика забезпечила виокремлення семантичних груп мікротопоназв на основі тотожності значення пропріальних одиниць. Наприклад, з опорою на компонентний аналіз мікротопоніми, утворені від орографічних термінів, поділено на оніми, похідні від лексем на позначення позитивного, негативного рельєфу та рівнинних територій.

5. Зіставний метод дав змогу, порівнюючи фактаж ЙМ і ФМ, часова відстань між якими лише три десятки років, прослідкувати динаміку змін у назвах малих географічних об'єктів, виявлено фонетичні, словотвірні, лексичні, морфологічні та синтаксичні варіанти назв того ж денотата. Наприклад, зафіксовано тенденцію зменшення кількості мікротопоназв на -ат (-ят) у ресстрах ФМ. З'ясовано, що цих онімів немає в метричних книгах 1819–1820 рр., або ж вони функціонують з іншими посесивними суфіксами (наприклад, -ин): Gora Waszczyszat (поле, Ул, ЙМ, 319зв) → Gora Waszczyszyna (Ул, ФМ, 592зв).

6. Елементи кількісного аналізу застосовано для встановлення продуктивності груп назв малих географічних об'єктів та способів творення мікротопонімів. Наприклад, з'ясовано, що 1,3% пропріативів мотивовано назвами промислів і ремесел.

Опрацьовуючи історичну мікротопонімію СЦ, застосовано загальнонаукові (індукція, дедукція, аналіз, синтез, порівняння, таксономія, гіпотеза) та лінгвістичні методи (описовий, порівняльно-історичний, структурний, зіставний методи, текстологічний аналіз) та елементи кількісного аналізу.

ВИСНОВКИ

За результатами власного дослідження історичної мікротопонімії кінця XVIII – початку XIX століття було створено і апробовано

⁴⁵ Теория и методика ономастических исследований. Отв ред. А. П. Непокупный. Москва: Наука. 1986. С. 208.

⁴⁶ Кочерган М. П. Загальне мовознавство: підручник. 3-тє вид. Київ: ВЦ «Академія», 2010. С. 385.

алгоритм поетапного аналізу та опису мікротопонімікону Самбірського циркулу, зафіксованого у Йосифінській (1785–1788) та Францисканській (1819–1820) метриках. Цю методику можна застосувати до аналізу історичних мікротопонімів інших історичних регіонів цього періоду. Вона передбачає: 1) текстологічний аналіз писемної пам'ятки, яка забезпечує диференціацію лексики на апелятивну та онімну; 2) виокремлення з-поміж власних назв необхідної групи онімів – мікротопонімів, виписування їх з мікроконтекстами, у яких ці пропріативи вживалися; 3) лінгвістичний опис мікротопонімів (з використанням загальних і мовознавчих методів, прийомів). Ми не зупинились на аналізі онімів лише однієї пам'ятки. Структурований опис земельних володінь у метриках дає можливість зіставити і порівняти мікротопоніми, знайдені у Йосифінській (1785–1788) метриці, з відповідними назвами у Францисканській (1819–1820) метриці. Це, в свою чергу, показало закономірності творення, функціонування, розвитку мікротопонімів за 30 років.

АНОТАЦІЯ

Ономастика як наука володіє широким спектром одиниць аналізу – онімів. До актуальних сфер зацікавлень мовознавців належить мікротопоніміка. В ономастичних студіях аналіз сучасної мікротопонімії займає чільне місце. Дослідження історичного мікротопонімікону – явище спорадичне, лакунарне, але надзвичайно важливе, і яке, в свою чергу, ілюструє закономірності творення, функціонування, розвитку мікротопонімів і дає зрозуміти тенденції, яка відбуваються на сучасному етапі. Вибір писемної пам'ятки для аналізу – важливий етап у дослідженні. Йосифінська (1785–1788) та Францисканська (1819–1820) метрики – це перші поземельні кадастри Галичини, укладені за часів правління австрійських імператорів – Йосифа II і Франца I. Опис земельних володінь передбачає присвоєння угіддю кадастрового номера і, в свою чергу, фіксацію протонародної назви земельної ділянки чи іншого географічного об'єкта – мікротопоніма. Самбірський циркул – адміністративно-територіальна одиниця кінця XVIII – початку XIX ст., межі якої в основному нашаровуються на сучасні території Львівщини. Методологія опрацювання історичної мікротопонімії відрізняється від алгоритмів опису власних назв малих географічних об'єктів, які функціонують на сучасному етапі. Історична мікротопонімія збережена в контексті писемної пам'ятки. Застосовуючи метод текстологічного аналізу, вичленовуємо спочатку власні назви у мікроконтекстах, а вже пізніше, беручи до

уваги мовні і позамовні чинники, – окремі пропріальні одиниці. Наступний етап – лінгвістичний аналіз і опис мікротопонімів кожної з метрик та зіставлення і порівняння власних назв, зафіксованих у Йосифінському (1785–1788) кадастрі, з онімами, знайденими на сторінках Францисканської (1819–1820) метрики.

Література

1. Бучко Г. Є. Йосифінська і Францисканська метрики як джерело дослідження антропонімії на західноукраїнських землях. Історична та сучасна українська ономастика: вибр. статті. Чернівці: «Букрек». 2013. С. 4–11.
2. Бучко Д. Г. Походження назв населених пунктів Покуття. Львів: Світ. 1990. 143 с.
3. Бучко Д. Г. Украинские топонимы на -івці, -инці: автореф. дисс. ... канд. філол. наук: 10.02.01 / Львов. гос. ун-т. Львов. 1972. 22 с.
4. Верига В. Нариси з історії України (кінець XVIII – початок XIX ст.). Львів: Світ, 1996. 448 с.
5. Гулик О. І. Радіальний тип побудови простору (на матеріалі мікротопонімії півночі Львівщини). Сучасні наукові парадигми: матеріали І Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Горлівка, 12 берез., 2010 р.). Горлівка: Вид-во ГДППМ. 2010. С. 58–62.
6. Дмитриева Л. М. Онтологическое и ментальное бытие топонимической системы (на материале русской топонимии Алтая): монография. Барнаул: Изд-во Алтайск. гос. ун-та, 2002. 254 с.
7. Долинська М. Л. Історична топографія Львова XIV–XIX ст. Львів: Вид-во Нац. у-ту «ЛП». 2006. 356 с.
8. Йосифінська (1785 – 1788) і Францисканська (1819 – 1820) метрики. Перші поземельні кадастри Галичини. Показчик населених пунктів. Відп. ред. Я. Захарчишина; уклад.: Я. Пироженко, В. Сіверська. Київ: Наук. Думка. 1965. 356 с.
9. Карпенко Ю. А. Свойства и источники микропонимии. Микропонимия. Москва: Изд-во Моск. ун-та. 1967. С. 15–22.
10. Карпенко Ю. О. Про методологію та методику ономастики як науки. Записки з українського мовознавства (Opera in linguistica ukrainiana). Одеса. 2009. Вип. 18. С. 282–289.
11. Кочерган М. П. Загальне мовознавство: підручник. 3-тє вид. Київ: ВЦ «Академія», 2010. 464 с.
12. Купчинський О. А. Літописні географічні назви «Микулин» і «Рожне поле» та їх історична територія у XI–XVIII століттях. Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. Львів. 2006–2007. Вип. 15. С. 82–89.

13. Лужецька О. Б. Мікротопонімія Південно-Західного Опілля: автореф. дис. ... канд. філол. наук 10.02.01 / ДВНЗ «Прикарпатський нац. ун-т ім. Василя Стефаника». Івано-Франківськ. 2015. 20 с.
14. Марочкіна О. О. Формування прізвищевої системи Розточчя: автореф. дис. ... канд. філ. наук: 10.02.01 / ДВНЗ «Прикарпатський нац. ун-т імені Василя Стефаника». Івано-Франківськ. 2011. 26 с.
15. Мосур О. С. Йосифінська та Францисканська метрики як джерело вивчення мікротопонімії. Дослідження з лексикології і граматики української мови: зб. наук. пр. Дніпропетровськ: Видав. Біла К. О. 2014. Вип. 15. С. 58–66.
16. Никонов В. А. Научное значение микропонимии. Микропонимия. Москва: Изд-во Моск. ун-та. 1967. С. 5–14.
17. Поспелов Е. М. Географическая терминология в микропонимии Карпат. Микропонимия. Москва: Изд-во Моск. ун-та. 1967. С. 23–30.
18. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми: підручник. Полтава: Довкілля-К, 2008. 712 с.
19. Словник української ономастичної термінології / уклад. Д. Г. Бучко, Н. В. Ткачова. Харків: Ранок-НТ. 2012. 256 с.
20. Сокіл Н. В. Мікротопонімія Сколівщини. Львів: Львів. нац. ун-т ім. Івана Франка. 2008. 206 с.
21. Субтельний О. М. Україна: історія. [3-тє вид.]. Київ: Либідь, 1993. 718 с.
22. Теория и методика ономастических исследований. Отв ред. А. П. Непокупный. Москва: Наука. 1986. 256 с.
23. Фаріон І. Д. Українські прізвищеві назви Прикарпатської Львівщини кін. XVIII – поч. XIX ст. Львів: Літопис. 2001. 371 с.
24. Худаш М. Л. З історії української антропонімії. Київ: Наук. Думка. 1977. 236 с.
25. Чеховський І. Г. Мікротопонімія Чернівецької області в історичному аспекті (утворення на базі народної географічної термінології): автореф. дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01 / Чернівець. нац. ун-т ім. Юрія Федьковича. Чернівці. 1996. 24 с.
26. Чучка П. П. Антропонімія Закарпаття: монографія. Київ: ТОВ «Папірус», 2008. 700 с.
27. Чучка П. П. Прізвища закарпатських українців: історико-етимологічний словник. Львів: Світ. 2005. 704 с.
28. Чучка П. П. Слов'янські особові імена українців: історико-етимологічний словник. Ужгород: Ліра. 2011. 428 с.
29. Шаблій О. І. Питання просторово-географічного аспекту вивчення мікротопонімії (на матеріалі Західного Поділля).

IV Республіканська ономастична конф.: тези. Київ: Наук. Думка. 1969. С. 39–40.

30. Słowiańska onomastyka: encyklopedia: w 2 t. / pod red. E. Rzetelskiej-Feleszko i A. Cieślíkowej przy współudziale J. Dumy. Warszawa; Kraków: Tow. Naukowe Warszawskie. 2002. T. 1. 535 s.; 2003. T. 2. 616 s.

Список скорочень

Джерельна база

ЙМ – Йосифінська (1785–1788) метрика. ЦДІАЛ. Ф. 19. Оп. 14.

ФМ – Францисканська (1819–1820) метрика. ЦДІАЛ. Ф. 20. Оп. 14.

Словники

ЕСУМ – Етимологічний словник української мови: В 7 т. АН УРСР. Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні. Редкол. О. С. Мельничук (головний ред.) та ін.

Тр – Трійняк І. І. Словник українських імен; [відповідальний редактор І. М. Железняк]; Національна академія наук України, Інститут української мови. Київ: Довіра. 2005. 508, [1] с.

Чучк – Чучка П. Слов'янські особові імена українців: історико-етимологічний словник. Ужгород: Ліра. 2011. 432 с.

Назви населених пунктів

БанКот – Баня Котівська (тепер частина м. Борислава) Дрогобицького

БарВМ – Баранчичі Великі (тепер Баранівці) Самбірського і Баранчичі Малі (тепер Баранівці) Самбірського

Бил – Биличі Старосамбірського

Біск – Бісковичі Самбірського

БотНиж – Ботелка Нижня (тепер Нижнє) Турківського

Бусов – Бусовисько Старосамбірського

ВисВиж – Висоцько Вижнє, Висіцьки Вижні (тепер Верхнє Висоцьке) Турківського

ВлсВел – Волосянка Велика (тепер Велика Волосянка) Старосамбірського

Вовч – Вовче Турківського

Вор – Вороблевичі Дрогобицького

ГаїВиж – Гаї Вижні (тепер Верхні Гаї) Дрогобицького

ГаїНиж – Гаї Нижні (тепер Нижні Гаї) Дрогобицького

Гвозд – Гвоздець Старосамбірського

Годв – Годвишня Городоцького

Голов – Головецько Старосамбірського

ГорШл – Городище Шляхетське (тепер Городище) Самбірського

Гроз – Грозьова (тепер Грозьово) Старосамбірського

Дубан – Дубаневичі Городоцького
Жд – Жданна (тепер Жданівка) Дрогобицького
Йоз – Йозефсберг/Коросниця (колишня німецька колонія, тепер с.
Коросниця) Дрогобицького
Івашк – Івашковець (тепер Івашківці) Турківського
Кайз – Кайзердорф/Калинів (німецька колонія, тепер с. Калинів)
Самбірського
Кніг – Кнігиничі (тепер Княгиничі) Мостиського
Колп – Колпець Дрогобицького
Лан – Лановичі Самбірського
Лип – Липиці Миколаївського
ЛінВел – Лінина Велика (тепер Велика Лінина)
Старосамбірського
ЛужДол – Лужок Долішній (тепер Долішній Лужок)
Дрогобицького
Лук і Фор – Лука Королівська і Лука Шляхетська (тепер Лука
Самбірського), Фороша Королівська і Фороша Шляхетська (тепер
хутір Велика Хвороша) Самбірського
ЛяшкМур – Ляшки Муровані (тепер Муроване)
Старосамбірського
Медв – Медвежа Дрогобицького
Мита – Мита Сколівського
Михн – Михновець (бойківське село, тепер у Польщі,
Бещадського повіту Підкарпатського воєводства)
Мокр – Мокряни Дрогобицького
МонВел – Монастирок Великий
Мохн – Мохнате/Мохнатий Турківського
Нед – Недільна Старосамбірського
Новош – Новошичі Дрогобицького
Нойд1 – Нойдорф/Нове Село (Дрогобицький ключ)
Ольш – Ольшаник (тепер Вільшаник) Самбірського
Опак – Опака Дрогобицького
Ор – Орове (тепер Орів) Сколівського
Остр – Острів Самбірського
Пин – Пиняни Самбірського
Підм – Підмонастирок Дрогобицького
Поверг – Повергів Миколаївського
ПотВел – Потік Великий (тепер Потік) Старосамбірського
Рак – Ракова Старосамбірського
Ранев – Раневичі Дрогобицького
Рихт – Рихтичі Дрогобицького

Саск – Саска Камеральна (тепер ч-на с. Малої Горожанни)
Миколаївського

Стор – Сторонна (тепер Сторона) Дрогобицького

СтСіль – Стара Сіль Старосамбірського

Татари – Татари (тепер Залужани) Самбірського

Терш – Тершів Старосамбірського

Тин – Тинів Дрогобицького

Торг – Торгановичі Старосамбірського

Труск – Трускавець Дрогобицького

ТурНиж – Турочки Нижні (тепер Нижній Турів) Турківського

Ул – Улично (тепер Уличне) Дрогобицького

Чук – Чуква/Чуків (тепер Чуква) Самбірського

ЯсС – Ясениця-Сільна Дрогобицького

Назви географічних об'єктів

Дор. – дорога

Зар. – зарості

Зр. – зруб

Л-ок – лісок

Лан – лан

Лук. – лука

М. – місце

Н. – нива

П. – поле

Пас-ща – пасовища

Пот. – потік

Information about the author:

Mosur Oksana Serhiivna,

Candidate of Philological Sciences,

Associate Professor at the Department of Ukrainian Language
named after prof. I. Kovalyk

Ivan Franko National University of Lviv
1, Universytetska Str., Lviv, 79001, Ukraine